

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У роботі проведено дослідження стану рослинництва та тваринництва в АПК України та Франції. Проаналізовано причини, що дозволили Франції досягти високих показників у сільськогосподарській діяльності, запропоновано рекомендації щодо доцільності запозичення французького досвіду в Україні. Показано, що об'єднання фермерських господарств призводить до значного підвищення ефективності господарювання.

The article investigates the state of crop and livestock sectors in Ukraine and France. The factors that made possible it for France to achieve high results of agriculture activities are analyzed, recommendations concerning reasonability of application of French experience in Ukraine are given. It is shown in the article that farm cooperation leads to considerably higher efficiency of agriculture activities.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Забезпечення населення екологічно чистими та повноцінними продуктами харчування є однією з головних проблем сучасності. Вирішення проблеми продовольчої безпеки повинне відбуватися як на загальносвітовому рівні, так і на рівні окремої країни. По визначенню Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, продовольча безпека – це чітко функціонуюча система, що забезпечує всі верстви населення продуктами харчування по прийнятих фізіологічних нормах за рахунок власного виробництва й необхідного імпорту тих продуктів харчування, для виробництва яких немає внутрішніх умов [1, с.178]. Продовольство за всіх часів було й залишається базою для розвитку економіки в цілому. Ще більшу актуальність здобуває проблема продовольчої безпеки, зважаючи на світову продовольчу кризу, зростання цін на продовольство, збільшення населення Землі. Число голодуючих у світі в 2009 році склало 925 мільйонів людей. У такій ситуації сільськогосподарські ресурси України, що мають величезну цінність, є дуже потрібними. Однак, аграрний сектор в Україні є проблемним протягом усього часу існування незалежної держави.

Споживання сільськогосподарської продукції в Україні, здебільшого, відбувається за рахунок продукції власного виробництва. Відсоток залежності від імпорту в 2009 році по більшості видів продукції був незначний: по хлібу та хлібопродуктам – 2%, по м'ясу і м'ясопродуктам – 19,2%, по молоку та молокопродуктам – 4,7%, по яйцям – 1%, по овочам і баштанним культурам – 3,7%, по плодам, ягодам і винограду – 54,2% (здебільшого за рахунок екзотичних видів фруктів: цитрусових, бананів і т.д.), по картоплі – 0,1%, по цукру – 6,6%, по соняшниковому маслу – 0,2%. Однак, споживання деяких видів продукції, що припадає на одну людину, значно відстає від прийнятих Міністерством охорони здоров'я України раціональних норм. Так, при раціональній нормі в 80 кг на людину м'ясопродуктів, їх реальне споживання в 2009 р. склало 49,7 кг (62%), молока та молочних продуктів при нормі в 380 кг – 212, 4 кг (56%), овочів і баштанних культур – при нормі в 161 кг – 137, 1 кг (85%), плодів і ягід – при нормі 90 кг – 45,6 кг (51%) [2]. Дана картина збігається зі стабільною тенденцією скорочення поголів'я великої рогатої худоби, що спостерігається на Україні із часу здобуття нею незалежності (з 2001 року поголів'я великої рогатої худоби скоротилося з 9429 тис. голів до 5209 тис. в 2010 р., тобто на 55,2% [3]), а також переважання негативних показників рентабельності тваринництва протягом останніх п'ятнадцяти років.

Україна має дуже сприятливі для сільського господарства природні умови: м'який

помірковано континентальний клімат, меншу, ніж в більшості європейських країн, але все-таки достатню для вирощування сільськогосподарських культур помірного пояса кількості опадів, 60% території – найбільш родючі у світі ґрунти: чорноземи. Незважаючи на це, в Україні врожайність зернових удвічі менше, ніж у розвинених європейських країнах, відстає від урожайності країн колишнього соціалістичного блоку в Східній Європі. Так, середньорічна врожайність зернових за 2003-2010 роки склала в Німеччині 65 ц/га, у Франції 62,5 ц/га, у Великобританії – 78,5 ц/га, у Польщі – 38,7 ц/га, в Україні – 26,1 ц/га [4].

У зв'язку із цим, вважається доцільним вивчення закордонного досвіду з метою виявлення факторів, що визначили успіхи агропромислового комплексу за кордоном, і можливості використання здобутків інших країн в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблемам розвитку сільського господарства приділяло увагу багато українських та іноземних вчених. Дослідження розвитку сільського господарства України за останні роки представлено у працях Б. Й. Пасхавера, О. В. Шубравської, Д. Ф. Крисанова, К. О. Прокопенко. Вивченню іноземного досвіду функціонування різних галузей агропромислового комплексу у країнах СНД, азіатських країнах, Польщі та США присвячено роботи С. М. Улько, І. Г. Ушакова, О. Ю. Біленького, Т. І. Яворської.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча проблемам розвитку сільського господарства на Україні приділяється багато уваги, не можна говорити, що стратегія виходу з того важкого становища, у якому перебуває наше сільське господарство, знайдена. Вирішенню проблем, що постають перед АПК України, може сприяти дослідження шляхів вирішення схожих проблем іншими країнами. У наукових публікаціях розглядався досвід організації діяльності окремих ланок АПК, здебільшого, у країнах СНД, Польщі та США. Автори вважають доцільним проаналізувати приклади країн, що зазнали проблем відставання у сільськогосподарській галузі та зуміли успішно їх вирішити, і з цією метою досліджується стан сільського господарства Франції, яка поступалася європейським країнам у продуктивності сільськогосподарського виробництва, а сьогодні є одним із лідерів з врожайності та імпорту сільськогосподарської продукції в ЄС.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення шляхів підвищення ефективності використання сільськогосподарського потенціалу України з урахуванням досвіду країн з розвинутою сільськогосподарською інфраструктурою.

У цій статті досліджуються та порівнюються агропромислові комплекси Франції та України, які дуже близькі за площею. Обидві країни мають досить сприятливі природні агроресурси: у Франції випадає більша кількість опадів (600-1000мм) в порівнянні з Україною (540-690мм), однак Франція має менш родючі ґрунти (для більшої частини Франції характерні буроземи, які поступаються чорноземам, але все ж таки показують високу родючість).

Виклад основного матеріалу дослідження. Франція є найбільшим сільськогосподарським виробником Європейського Союзу. У 2009 році обсяг виробленої країною валової продукції становив 62 млн. євро, тоді як обсяг валової продукції Німеччини, яка є наступною країною після Франції – лише 42,7 млн. євро. Франція займає перше місце в ЄС за виробництвом сільськогосподарської продукції як у галузі рослинництва, так і тваринництва [5].

Однак, до Другої світової війни Франція відставала від інших європейських країн за рівнем виробленої продукції, врожайності та технічної озброєності сільського господарства.

Значні зміни, що привели аграрну галузь Франції на передові місця в Європі, відбулися після Другої світової. Цьому сприяли такі обставини:

1. Зростання технічної озброєності сільського господарства. За 20 років після війни кількість тракторів збільшилася в 20 разів, кількість комбайнів – з 265 до 50 тис. одиниць, збільшилося використання автомашин, самохідних культиваторів, електромоторів [6, с.202]. Державна підтримка процесу технічного переоснащення полягала в забезпеченні дешевих кредитів сільському господарству, субсидуванні створення кооперативів для спільного

використання сільськогосподарської техніки, а також інвестуванні в національне сільськогосподарське машинобудування.

2. Поліпшення агротехніки вирощування культур та відгодівлі худоби. Селекція нових сортів із властивостями, що дозволяють отримати більшу врожайність, широке застосування добрив та інших агротехнічних засобів.

У тваринництві – штучне запліднення від продуктивної племінної худоби, використання вітамінізованих кормів, складання раціонів харчування, дозволяє зменшити строки відгодівлі худоби в 3-4 рази. Держава сприяла цим процесам, поширюючи передові технології шляхом облаштування центрів «сільськогосподарського прогресу», показових прокатних станцій, поширення передової агротехніки, а також технологій відгодівлі худоби.

3. Укрупнення сільськогосподарських підприємств. Кількість підприємств зменшилася з 1263 тис. у 1979 році до 326 тис. у 2007 році. На частку великих підприємств у 2007 році припадало 59% усієї площі, що знаходилася в обігу [6, с.200]. Великі підприємства зазвичай заощаджують за рахунок ефектів масштабу, а також за рахунок інвестування в сучасне устаткування внаслідок чого отримують значний економічний ефект. Для послідовної політики на укрупнення сільськогосподарських підприємств французький уряд проводить політику стимулювання раннього виходу літніх фермерів на пенсію й установлення контролю над землями, що звільнилися, з метою сприяння укрупненню підприємств.

4. Держава надає субсидії сільськогосподарським підприємствам, а також підтримує експортерів. Французький уряд надає субсидії виробникам сільськогосподарської продукції шляхом підтримки гарантованих цін на продукцію, прямих субсидій, що виплачуються залежно від обсягу виробленої продукції, якості продукції, вживання заходів щодо охорони навколишнього середовища, а також субсидування кредитів для сільгоспвиробників.

Результати обраної стратегії розвитку сільського господарства можна оцінити, порівнявши стан сільського господарства у Франції та в Україні в наш час.

На підставі матеріалів Міністерства сільського господарства, харчової промисловості, рибного господарства, села та планування території Франції [5] та Державного комітету статистики України [7] в роботі було розраховано частки різних видів сільськогосподарської продукції в загальному обсязі виробленої продукції вказаних країн.

На рис. 1 та рис. 2 представлено структуру сільського господарства Франції у відсотках до всієї виробленої сільськогосподарської продукції.

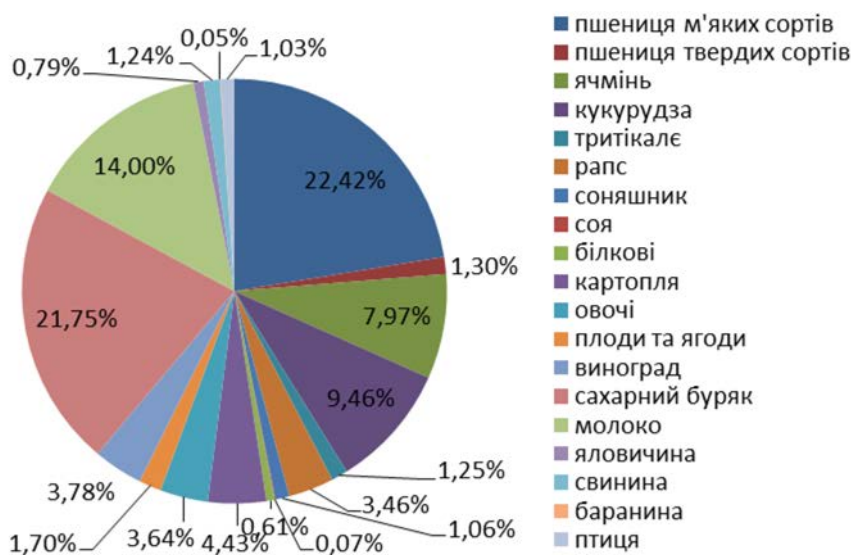

Рис.1. Розподіл сільськогосподарської продукції, виробленої АПК Франції у 2009 році (у відсотках)

Сільське господарство Франції за своєю структурою має багато спільного із сільським господарством України (рис. 3). Перше місце з кількості виробленої продукції та в Україні, а

також у Франції належить пшениці. Частина виробленої продукції, що припадає на цю культуру, в економіках обох країн майже однакова: в Україні – 19%, а у Франції – 24%. У структурі сільського господарства Франції дуже велику роль відіграє цукровий буряк: на його частину припадає 21,75 % продукції (у натуральному вираженні 35160 тис. т), у той час як виробництво цукрового буряка в Україні скорочувалося протягом останніх 20 років і впало вчетверо порівняно з рівнем 1990 року. Нині, частка цукрового буряку у виробленій продукції в Україні становить 9,22%, у натуральному вираженні – 10068 тис. т.

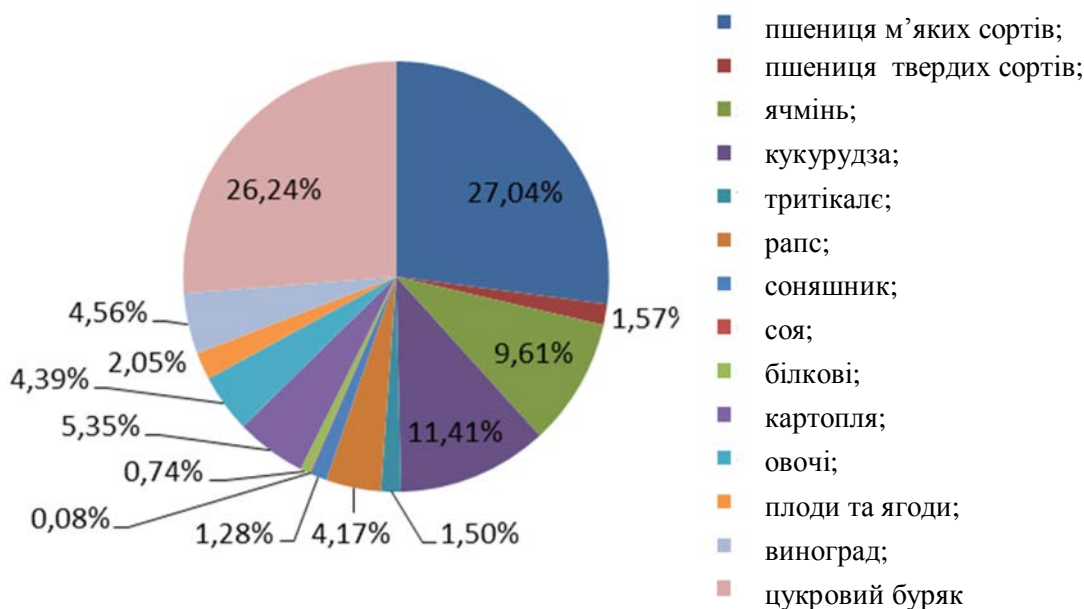

Рис. 2. Розподіл продукції рослинництва Франції (у відсотках), 2009 рік

Наступними найважливішими культурами є ячмінь і кукурудза, що займають приблизно однакові місця в економіках обох країн. Третіми за обсягами виробленої продукції є картопля та рапс. Картопля є найважливішою культурою в економіці України, при чому тут їй приділяється значно більша роль, ніж в економіці Франції – 18,02% і 4,43% відповідно. У той же час культивуванню рапсу приділяється в нашій країні менше уваги – 1,72%, у Франції – 3,46%. На частку овочів у структурі сільськогосподарської продукції Франції припадає 3,64%, а у структурі продукції України – 7,64%. Значну увагу в Франції приділяють вирощуванню винограду (у Франції – 3,78%, в Україні – 0,43%), а з соняшником навпаки: в Україні – 5,83%, а у Франції – 1,06% (рис. 3).

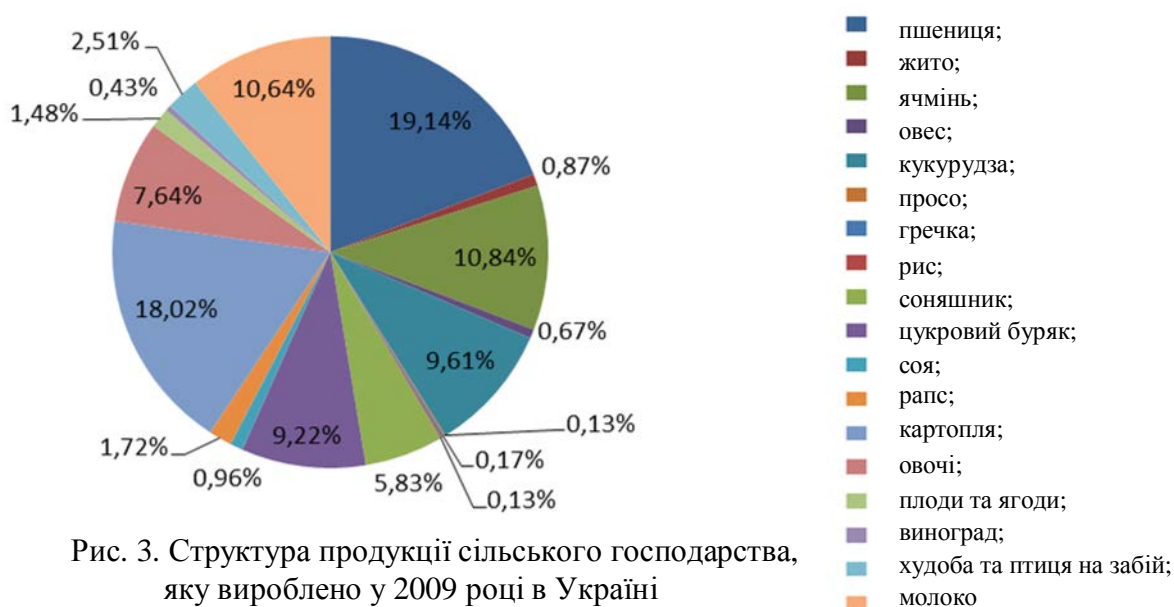

Рис. 3. Структура продукції сільського господарства, яку вироблено у 2009 році в Україні

На виробництво основних сільськогосподарських культур, за винятком цукрового буряка й винограду, в Україні відведені більші площі, ніж у Франції. Однак це не свідчить про таке ж співвідношення виробленої продукції, зважаючи на те, що врожайність у Франції значно (по деяких позиціях у два-три рази) перевищує врожайність в Україні (рис. 4, рис. 5, рис. 6).

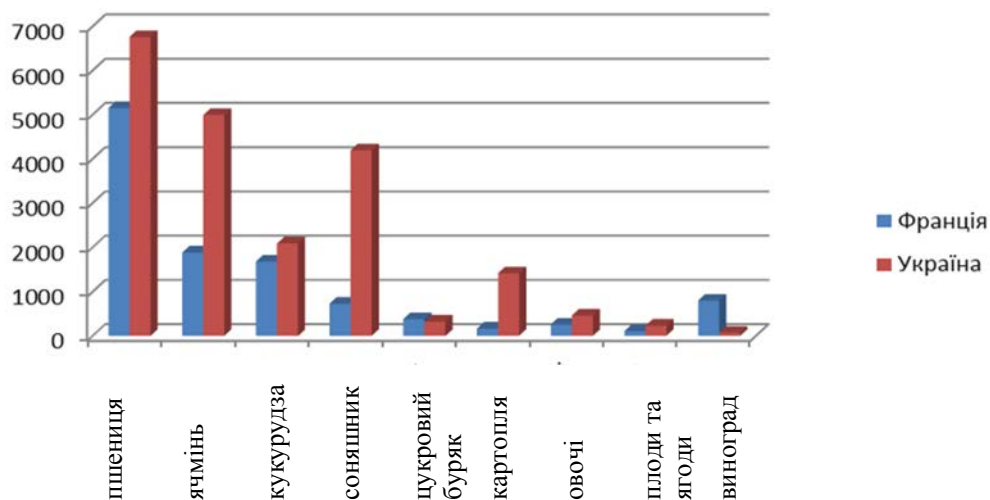

Рис. 4. Порівняння площі посівів основних сільськогосподарських культур Франції та України (тис. га)

Аналіз тваринницької галузі Франції показує пріоритет у цій країні молочно-м'ясного скотарства та значний рівень розвитку тваринництва взагалі. За нашими розрахунками у 2009 році частка молочної продукції складала 14% у складі основних напрямків сільського господарства, що враховуються нами, частка виробленого м'яса худоби й птахів 3,11%. Це лише трохи більше, ніж аналогічні показники в Україні: 10,64% і 2,51%. Однак в абсолютних показниках різниця більш помітна: в 2009 р у Франції вироблено 5027,5 тис. т м'яса, в Україні – 2738 тис. т. (рис. 5 та рис.6).

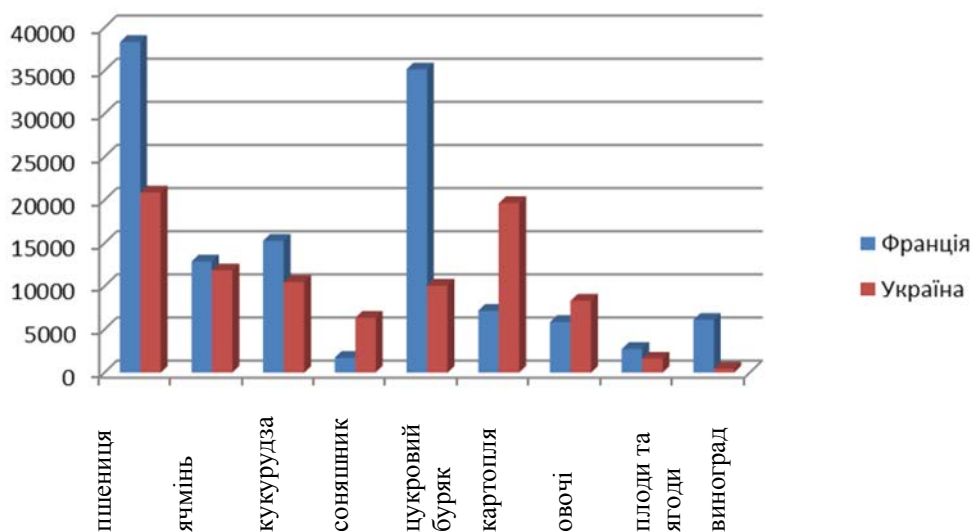

Рис. 5. Порівняння обсягів продукції рослинництва України та Франції, що вироблено за 2009 рік (тис. т)

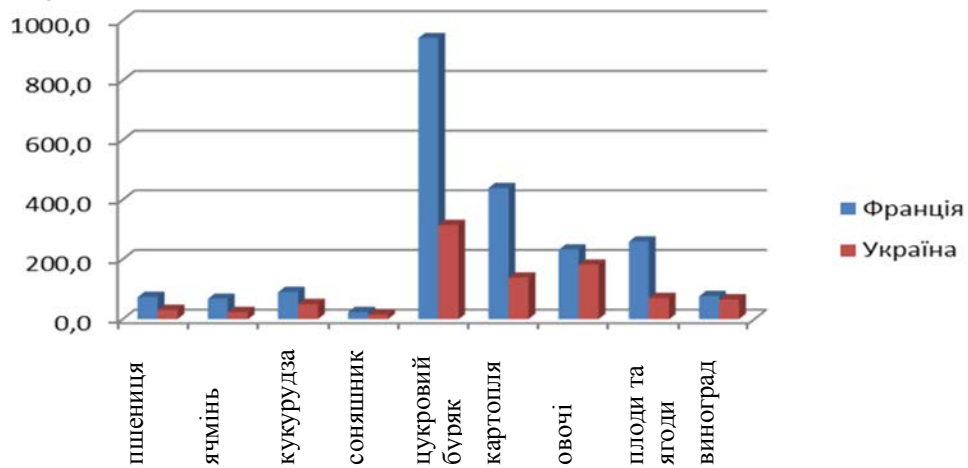

Рис. 6. Порівняння врожайності основних сільсько-господарських культур у Франції та в Україні (ц/га)

У 2009 р. поголів'я ВРХ становило 19805 тис. голів, свиней – 14719 тис., овець і кіз – 9422 тис. голів. В Україні відповідно 5079 тис., 6526 тис. і 1997 тис. голів. Франція посідає перше місце в Європі по поголів'ю великої рогатої худоби.

Висновки і перспективи подальших розробок. Результати проведеного дослідження внеску рослинництва та тваринництва у сільськогосподарську галузь України та Франції показують значний пріоритет Франції по більшості показників. Відставання України від Франції пов'язане з низьким рівнем оснащення технікою сільськогосподарської галузі та низькою культурою агротехніки. Жахлива ситуація склалася з зберіганням збіжжя та інших сільськогосподарських культур. Негативний фон підсилює слабка підтримка сільського господарства України банківськими структурами.

Слід зазначити, що наша країна, імовірно, не зможе змагатися з Францією за рівнем врожайності, навіть за умов підвищення технічного оснащення та рівня агротехніки, внаслідок об'єктивних умов, а саме через більшу кількість опадів і сонячної радіації, що припадають на територію Франції. Але, навіть, за таких умов дворазове збільшення ефективності господарювання представляється цілком реальним.

Для збільшення ефективності сільськогосподарської діяльності необхідна модернізація устаткування. Однак цю умову важко задовольнити при теперішній ситуації в економіці держави. Не в кращому стані знаходяться і бізнес-структури. Прибутків дрібних господарств не вистачає на забезпечення себе обіговими коштами, навіть при отриманні кредитів, не кажучи вже про забезпечення коштами для розширеного відтворення. Останнім часом точаться дискусії відносно ефективності великих господарств у порівнянні з більш дрібними, про їхню здатність виробляти більш якісну продукцію, що може задовольнити вимоги до якості продукції, яка експортується за кордон. Дійсно, великі господарства мають більше можливостей для технічного переоснащення та створення більш високотехнологічного виробництва. Тенденція скорочення числа сільськогосподарських підприємств на тлі збільшення земельних площ в обігу, що перебувають у власності великих підприємств, характерна як для Франції, так і для України. Однак такий шлях сприяє поглибленню соціальної нерівності й не допомагає вирішити проблему низького рівня життя на селі. Автор вважає доцільним звернути увагу на досвід державної підтримки сільськогосподарських кооперативів. Створення сільськогосподарських кооперативів дозволяє скористатися перевагами агрохолдингу в доступі до сучасної техніки та лабораторій по контролю продукції. Крім цього кооперативи мають можливість гуртом закупляти необхідні їм ресурси по більш низьких цінах; усунути посередників при реалізації сільськогосподарської продукції; значно збільшивши тим самим доходи безпосередньо виробників і створюючи додаткові можливості для фінансування розширеного відтворення.

На користь кооперативів свідчить і те, що дрібні власники, об'єднані у кооперативи, більш дбайливо ставляться до збереження земельних ресурсів. В Україні вже є успішний досвід створення таких кооперативів. У 2008 році у Запоріжській області було створено сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Казацька зернова кампанія», що сьогодні об'єднує більше 100 фермерських господарств [9]. Кооператив проводить тендери з закупівлі засобів захисту рослин, добрив і отримує економію у розмірі 20-30% через гуртову закупівлю великих партій різної продукції. Створені кооперативні механізовані загони, що обслуговують членів кооперативу за економічно обґрунтованими цінами. Завдяки формуванню великих партій зерна та соняшнику члени кооперативу обходяться без посередників. Окрім того вони економлять на перевезенні, використовуючи більш дешевий залізничний транспорт замість автотранспорту, яким змушені користуватися невеликі підприємства. Будуються приймально-розвантажувальні пункти на залізничних станціях. У планах – побудова елеватору. Завдяки раціональній організації фермерські господарства, що увійшли до складу кооперативу, змогли успішно конкурувати з великими агрохолдингами.

Проведений в роботі аналіз стану вітчизняного сільгоспмашинобудування дає підстави стверджувати, що слід переглянути існуючу систему його підтримки державою. Бо ця підтримка спрямована лише на стимулювання сільгоспвиробників купувати вітчизняну техніку, а це сприяє лише подальшому відставанню сільського господарства країни від аналогічних господарств більш розвинених країн світу. Державну підтримку слід направити на модернізацію самої галузі сільськогосподарського машинобудування, а для цього створити сприятливі умови для стимулювання інвестицій саме у цю галузь. Якщо суспільство і держави не визнають найближчим часом пріоритетність для України розвитку саме сільського господарства і не посприяють цьому, то Україні втратить ті конкурентні переваги, що надає їй сучасний стан ринку продовольчих товарів.

Список використаної літератури

1. Шутаєва О. О. Продовольча безпека як соціально-економічна категорія, її зміст та основні напрямки забезпечення в умовах глобалізації / О. О. Шутаєва, Е. А. Шутаєва, Н. А. Тропанець // Вчені записки Таврійського національного університету ім. І. І. Вернадського. – 2010. – Т. 23 (62). № 1. – С. 174–185.
2. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2009 році // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/file/link/149977/file/Zvit_2009.doc.
3. Статистичні показники тваринництва. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ>.
4. Agricultural production statistics. // Food and Agricultural organization of United Nations [Electronic source]. – Access: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>.
5. Mémento de la statistique agricole // Ministère de l'agriculture, de l'alimentation, de la pêche, de la ruralité et de l'aménagement du territoire de France [Electronic source]. – Access: <http://agreste.agriculture.gouv.fr/publications/memento-de-la-statistique-agricole>.
6. Черников Г. П. Экономика Франции: традиции и новейшие тенденции / Г. П. Черников. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. – 416 с.
7. Валова продукція сільського господарства у 2009 році // Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/express>.
8. Урожайність основних сільськогосподарських культур, ц з 1 га площі збирання // Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/tvar_u.html.
9. Гоцуєнко Е. Кооперація чи комерція / Е. Гоцуєнко., Н. Гоцуєнко // Дзеркало тижня. – № 4. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/articles/74808>.

Прийнято до друку 22.05.2011